

DOI 10.33190/0027-2833-320-2021-5-006

Keyes R.

THE HIDDEN HISTORY OF COINED WORDS

Oxford : Oxford University Press. 2021. 375 p.

У збагаченні лексики й фразеології англійської та інших мов дедалі помітніше місце належить не лише одиницям, що стихійно виникають у мовленні, а й так званим штучним утворенням, стосовно яких можна встановити і хто саме їх створив, і ті екстралінгвістичні обставини, за яких відбулося формування новотвору. Індивідуально-авторські неологізми позначають широкий спектр фізіогенних та антропогенних об'єктів і явищ, а творення слів і виразів на позначення нових концепцій і концептів є істотним складником процесу розробки цих останніх. Ідентифікації подібних новотворів власне як авторських сприяють комп'ютеризація й інтернет, що уможливають фіксацію того, коли і як вони виникли й почали вживатися. Такі інновації є особливо поширеними в англійській мові, стаючи потім, шляхом запозичень, надбанням і інших мов.

Тему рецензованої книжки Ральфа Кіза виразно окреслює її назва «Прихована історія викарбуваних слів» (уживаємо тут визначення *викарбуваний* не лише як точний відповідник внутрішньої форми англійського *coined*, а й тому, що вираз укр. *ковані слова* асоціюється з явищем в історії

української лексики¹). Згідно з Оксфордським словником англійської мови, англ. *coin* 'карбувати монети' застосовується щодо деривації як в узагальненому сенсі, так і спеціально, причому з негативною конотацією, стосовно індивідуальних формально претензійних новотворів (*coined words*), які протиставляються *common words*, тобто наявним у мові лексемам, уже апробованим узусом². Ця значеннєва відмінність відбиває зміну в суспільному ставленні до «карбування слів»: як факт, показовий у цьому плані, Кіз указує на низку новітніх некрологів, заголовки яких, крім імені небіжчика, містять згадку про нього як про творця того чи іншого сучасного слова чи терміна. Отже, у полі зору Р. Кіза перебувають саме авторські неологізми, але не лише химерні, а й суто утилітарні. Як зазначає він сам, досі ще не було книжки, яка подавала б в узагальненому вигляді маловідомі історії виникнення «викарбуваних» слів (додамо, що до них він відносить і лексико-семантичні варіанти).

З генологічної точки зору рецензована праця належить до літератури, яку можна окреслити як таку, що за тематикою і способом опрацювання матеріалу наближається до власне наукового мовознавства. Проте це не науково-популярне видання, створене професійним мовознавцем, тим більше вона не належить до публікацій з розряду «аматорської» чи «народної» лінгвістики, автори яких намагаються вирішувати складні питання, нехтуючи при цьому адекватною методологією й узагалі науковим методом як таким. Видається правильним оцінити цю та інші книжки Кіза про мову як лінгвістичну чи, ширше, філологічну публіцистику. Серед інших авторів цього жанру можна згадати англо-американського публіциста широкого профілю Б. Брайзона («Рідна мова», «Зроблене в Америці») або В. Сефайра, журналіста й спічрайтера, який довгі роки вів колонку «Про мову» в тижневику *New York Times Magazine*, а також польських письменників Ю. Тувіма з його книжкою про мову поезії («Пегас дибки») і Я. Парандовського, якому належить трактат про мистецтво слова («Алхімія слова»). Ця філологічна публіцистика ніби становить супровід наукового мовознавчого дискурсу, але, на відміну від науково-популярної лінгвістики, не є безпосередньо похідною від наукової лінгвістики, хоча також спирається на неї, використовує мовознавчі праці і, до певної міри, лінгвістичну метамову.

Р. Кіз теж є публіцистом, у якого мовна проблематика — це лише одна з його постійних тем. Англійською мовою його фахова належність окреслюється як *author*, тобто за допомогою слова, що передає поняття «письменник (літератор)» у його давнішому й ширшому тлумаченні. У мові Кіза цікавить походження й подальша доля слів і виразів, у тому числі й «крилатих». Серед інших його творів на мовну тематику — «Чудові хлопці фінішують сьомими: фальшиві вислови, неточні афоризми й поширені перекручені цитати» (1992), «Перевіряльник цитат. Хто що, де й коли сказав» (2006), «Обожною, як ти говориш ретро. *Noochie-coochie, double whammy, drop a dime* і забуті витоки американської гутірки» (2009), «Евфеманія: наш роман із евфемізмами» (2010).

Публіцистичний жанр «Прихованої історії» позначається й на структурі її тексту, і на його змісті, у тому числі на характері аргументації й викладу, оформленні покликань тощо. Автор не висвітлює історію питання в окре-

¹ Колоїз Ж. Оказіоналізми в лексикографії // *Філологічні науки. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*, 2010. В. 8. — С. 100.

² *Oxford English dictionary on CD-ROM (v. 4.0) / J. Simpson, E. Weiner (Eds.)*. Oxford : Oxford University Press, 2009.

тому розділі і не дає характеристик використаного ним теоретико-методологічного апарату. У своєму підході до самостійно ним зібраного й упорядкованого мовного фактажу він керується насамперед елементарною логікою, здоровим глуздом та інтересом до деталей, прагнучи дати якомога чіткіше уявлення про реальну мовну подію та той соціально-культурний і комунікативний контекст, у якому вона відбулася. Як можна припускати, більшість читачів цієї книжки теж цікавиться не так узагальненими моделями й схемами, як конкретикою виникнення й засвоєння (чи не засвоєння) мовою «викарбуваних» слів та виразів, особливо тих, що позначають знакові для англomовної лінгвокультурної спільноти предмети й явища.

Отже, попри те що книжка Кіза становить і науковий інтерес вона написана так, щоб її можна було просто цікаво читати. Це, зокрема, відбилося в назвах глав, розділів і підрозділів, пор.: «Дзен і мистецтво словотвору», «Та я лише жартую», «Новотвори в пухирях» (ідеться про ті «пухирці», в яких розміщуються репліки персонажів коміксів), «Карбівничі слів із замазаними чорнилом пальцями» (мова про журналістів XIX ст.), «Повиті плющем слова» (пор. англ. *the Ivy League* 'вісім найстаріших і найпрестижніших університетів Нової Англії', стіни старих будівель яких повиті плющем), «Ріп-ван-вінклізм» (пор. *Pin Van Винкль* — ім'я героя відомого оповідання В. Ірвінга, який чарівним чином двадцять років перебував у сні, а потім у потрібний час пробудився), «Словесні війни», «Каяття карбівничих», «Неологісти неврології», «Піковий холізм» (назва підрозділу про новотвори з компонентом *peak* іронічно перегукується з виразом *peak holistics* на позначення модної «холістичної» дієти) тощо.

У вступі автор зазначає: головною у книжці є та ідея, що успіх у карбуванні слова, тобто його подальше засвоєння загальномовним узусом, може бути як наслідком цілеспрямованих зусиль, так і результатом випадку, як, скажімо, тоді, коли А. Азімов у одному зі своїх оповідань ужив слово *robotics* 'робототехніка, роботизація', не усвідомлюючи при цьому, що він його й створив.

Першу главу «Як карбуються слова» зосереджено на різноманітні комунікативних намірів творців неологізмів. Окремі її розділи присвячені словам і виразам, які було сформовано без надання цьому особливого значення, випадково, жартома чи в ході мовної гри. Також згадано одиниці, метою яких були глузування й сарказм. Із висвітлених у цій главі сюжетів згадаємо історію слова *paradigm* (зокрема у виразі *paradigm shift*) після того, як його застосував Т. Кун у монографії «Структура наукових революцій» (1962). Це слово було здавна відоме в англійській мові зі значенням 'зразок, модель', що відтворює семантику грец. *παράδειγμα*. Кун застосував його як окреслення тієї, умовно кажучи, загальної системи координат, у якій реалізуються конкретні дослідження у фізиці, і показав, що зміна подібних систем приводить до революцій у цій науці. При цьому він не надав точного визначення цьому новому термінопоняттю (дослідники зазначають, що у Куна категорію парадигми потрактовано не зовсім послідовно), про що потім шкодував, але, на думку Кіза, саме певна семантична невизначеність уможливила наступну бурхливу експансію цих одиниць не тільки у науковому дискурсі, але й далеко поза його межами, до чого Кун ставився скептично: *paradigm* і *paradigm shift* стали застосовуватися в інших науках, у тому числі гуманітарних, включаючи лінгвістику, а також у мистецтві, теології, політиці, спорті й навіть у попкультурі (у 2013 р. рок-група «Корн» випустила альбом з назвою «Paradigm shift»).

Р. Кіз звертає увагу й на те, що деякі популярні інновації, такі як *Uber* чи *Google, Twitter, Bluetooth* й інші елементи «кібермови» (*cyberspeak*), виникли внаслідок мовної гри. Так, джерелом елемента *wiki* в назві Вікіпедії й деінде є, як відомо, гавайське *wikiwiki* 'дуже швидко' < *wiki* 'швидко', але, як зазначає Кіз, В.Каннінгем, який у середині 1990-х років створив першу програму для спільної роботи онлайн і називав її *Quick Web*, зрештою, обрав слово *wiki*, яке колись впало йому в око на Гаваях: так називалася лінія автобусів, яка обслуговувала пасажирів аеропорту Гонолулу.

Варто згадати й сюжети про «фантомні» слова, які постали внаслідок помилки їхнього продуцента або, навпаки, реципієнта. Так, *megawatt* в одному документі було неправильно написано як *negawatt*, але якомусь захисникові екологічно чистої енергетики *negawatt* припало до душі як назва одиниці на позначення струму, що не споживається, а зберігається. Перший головний редактор Оксфордського словника англійської мови Дж. Меррі знайшов у джерелах до нього понад сто фантомних лексем, а його укладачі вчасно ідентифікували *cairbow* як помилково написане *caribou* 'північноамериканський олень'.

Автор рецензованої праці відзначає цікаву модель семантичного розвитку деяких неологізмів: ті з них, які було створено як іронічні чи насмішкуваті назви, потім втрачали свою негативну конотацію й ставали загальноживаним терміном. Так, вираз *Big Bang Theory* 'космологічна теорія первісного вибуху' спершу був саркастичним окресленням концепції, яка суперечила релігійній доктрині, але згодом він став широко вживаним у науковому дискурсі й поза його межами (серед іншого, і як назва серіалу).

У другій главі «Джерела карбованих слів» автор висвітлює комунікативно-функційні різновиди дискурсу, які можуть бути середовищем виникнення карбованих слів: це науковий, точніше, науково-вишівський дискурс (те, що англійською іронічно називають *academese*), мова літератури, у тому числі дитячої й науково-фантастичної та футурологічної, і медіадискурс, а в його межах, серед іншого, підписи під сатиричними чи гумористичними малюнками й репліки персонажів коміксів. Так, назва іграшкових ведмедиків *teddy bear* завдячує своїй появі газетному повідомленню про те, як президент Теодор Рузвельт урятував на полюванні ведмежа, після чого фірма, що виробляла іграшкових ведмедиків, попросила у президента дозволу назвати їх на його честь. Марка всюдиходів *jeep* виникла, коли на початку Другої світової війни для американської армії було створено нову модель такої автівки, і військовики запропонували назвати її за іменем героя коміксів, незграбного силача Юджина Джипа (*Eugene the Jeep*). Дуже поширена нині лексема *nerd*, уперше зареєстрована в дитячій книжці Ф.Гізеля «Якби я був директором зоопарку», була там позначенням вигаданої істоти. Згодом лексема стала презирливим найменуванням нудної особи, яка цікавиться лише комп'ютерами чи іншою технікою, але ситуація змінилася, коли комп'ютеризація стала прибутковим бізнесом, а слово *nerd* набуло позитивного в цілому забарвлення і стало центром словотвірного гнізда. Саркастичним при своїй появі було й загальноживане згодом слово *beatnik* 'представник молодіжної контркультури у 50-х роках, т. зв. *beat generation*', створене за зразком *sputnik* < рос. *спутник*. До загальномовного вжитку ввійшли *new-speak* 'новомова' й деякі інші, що вперше з'явилися в романі-антиутопії Дж. Орвелла «1984», а також і сама ця назва. Вираз *atomic bomb* було вперше вжито Гербертом Веллсом у повісті «Визволений світ» (1914), тобто ще до створення ядерної зброї; цікаво, що у поемі А.Белого «Первое свидание» (1921) є рядки *Мир рвался в опытах Кюри атомной, лопнувши бомбой*.

Р. Кіз наголошує, що іноді саме назва книжки, яка стисло і влучно окреслює певну концепцію, ідею чи явище, стає викарбуваним новотвором, пор. такі назви, як «Doublespeak», «Aerobics», «Parkinson's Law», «The Peter Principle» тощо; після появи роману О. Солжениціна «Архіпелаг Гулаг» та його перекладу англійською радянські концтабори стали називати словом *gulag* і ті, хто знав лише назву цього твору. Запроваджений Р. Бердвістлом термін *kinesics* 'несловесна комунікація' (1952), як і його похідні, не вийшов поза рамки наукової літератури, натомість вираз *body language* 'мова тіла', відомий з назви однойменної науково-популярної книжки Дж. Фаста, швидко став частиною загальнонародної мови. Багатим джерелом англословних новотворів були також авторські колонки американських журналістів Дж. Ейда та ін., які творчо й широко використовували у своїх текстах лексику різних територіальних і соціальних сленгових ідіомів (деінде яскравим прикладом такого використання є пол. *wiech*, тобто зображена у творах Ст. Вехецького говірка варшавських низів, щодо якої досі точаться суперечки про те, наскільки цей *wiech* відбивав реальне мовлення, а наскільки був витвором цього письменника).

Остання, третя, глава з дещо загадковою назвою «Синдроми карбування» (с.161) присвячена типовим сценаріям, що супроводжують виникнення авторських інновацій. Чимало з одиниць, розглянутих у попередніх главах, були оказіоналізмами принагідного характеру, а їхня значущість, іноді суто стилістична, не виходила за межі того тексту, де вони первісно виступали. Натомість тут автор звертається переважно до одиниць, які спеціально створювалися для загального вжитку як найменування досі безіменних, зокрема новостворених, нововинайдених чи відкритих явищ та об'єктів. До таких, наприклад, належать терміни *incisor* 'передній зуб', *follicle* 'фолікул', *expectoration* 'відкашлювання; мокротиння', а також і *medical* 'медичний; терапевтичний', творцем яких та деяких інших (зокрема, лексеми *electricity*) був англійський лікар і дослідник сер Томас Браун (1605-1682). Видатний філософ і математик сер Берtrand Рассел створив 1918 р. слово *agnostic* у відповідь на питання про свою релігійну належність. Подібні неологізми залишались у мові не (лише) через їхню вдалу внутрішню форму, а через існування чи виникнення словесних лакун, пор. створену 1943 р. американським правником Р. Лемкіном назву *genocide* 'знищення народу чи етнічної групи', яка спершу знайшла застосування під час Нюрнберзького процесу, а потім стала терміном міжнародного права. Це ж слово демонструє використання лексичних елементів класичних мов як джерела неологізмів; іншим широко відомим прикладом може служити *cybernetics* (< гр. κυβερνήτης 'стерновий'), створене Н. Вінером. За переказами, його підтримав у цьому К. Шеннон — з тих міркувань, що, мовляв, ніхто не знає, що це слово позначає (пізніше Вінер дізнався про існування французької лексеми *cybernetique* 'мистецтво керування').

Поряд з інноваціями, сформованими через використання вже існуючих слів і морфем англійської чи інших мов, автор відзначає й такі, далеко менш численні новотвори, що з'явилися буквально «з нуля». Прикладом може служити слово *blurb* 'видавнича аотація на обкладинці книжки', утворене журналістом Дж. Берджем, якому належить багато інших подібних лексем, що, однак, так і залишилися авторськими оказіоналізмами. Слова подібного типу можна знайти і серед комерційних назв на кшталт *Dacron*, *Kodak* чи *Skype*: створення нових виробів і послуг ставило перед виробниками й проблему відповідних імен для них, і інколи вдалим виявлялося саме таке, ні на що не схоже найменування. У інших випадках карбівничі йшли

шляхом трансформації вже наявних назв, як у випадку слова *escalator*, яке позначало новий транспортний механізм і становило контамінацію лат. *scala* 'сходінка' з назвою фірми *Elevator*. Сюди можна було б додати й назву *Keds* 'кеди, різновид спортивного взуття': творці виробу спершу хотіли назвати його *Peds* (пор. лат. *pes, pedis* 'стопа'), але оскільки слово вже використовувалося в інших товарних найменуваннях, у ньому літеру *p* було замінено на значно «твердішу» *k*³.

Із глави читач дізнається, що карбування подібних слів відбувалося внаслідок колективних зусиль, неформальних чи інституціалізованих: так, *nylon*, назва нового матеріалу, створеного корпорацією Дюпон, виникла як результат роботи спеціального комітету з його найменування. Комерційна назва пікантної шинки *spam* (через яку у повоєнній Британії замість словосполучення *Uncle Sam* стали казати *Uncle Spam*) з'явилася тоді, коли на новорічній вечірці компанії, що випускала цю шинку, її президент звернувся до присутніх гостей з пропозицією видумати для неї — за винагороду у вигляді коктейлю — спеціальну назву. *Nylon* і далі широко вживається в англійській мові й деінде у своєму первісному значенні, а *spam*, переосмислений як 'неадресна агресивна реклама в інтернеті', став зараз інтернаціоналізмом. Утім, як наголошує Кіз, ані конкурси й голосування, ані залучення фахівців з наймінгу не гарантують успіху новотвору, особливо тоді, коли його денотат має обмежену в часі й просторі значущість — хіба що карбоване слово і не претендує на щось більше, як-от у випадку слів, що їх комік Р. Холл вигадував радше для забави, пор. *hozone* 'місце, куди зникає одна шкарпетка із закладеної в пральну машину білизни' чи *narcolepulacy* 'довге позіхання, яке змушує всіх навколо також позіхнути'.

Водночас іноді деякі новотвори, як уже згаданий герой В.Ірвінга Ріп Ван Вінкль, пробуджуються після летаргічного сну до нового життя: так, жартома створене ентузіастом-карбівничим Г.Волполом у середині XVIII ст. *serendipity* 'щаслива здатність до випадкових відкриттів' стало загальноживаним лише у XX ст. З іншого боку, деякі слова, які сприймаються як авторські інновації (такі як *hobbit* у Дж.Р.Р.Толкіна чи *muggle* у Дж.Роулінг), мають насправді давнішу історію. Це стосується й певних слів і кліше, що нібито виникли в сучасному молодіжному сленгу або новітньому науковому чи публіцистичному дискурсі, але насправді існували й раніше, як, наприклад, модний вигук схвалення *cool*, що вживався й молоддю попередніх поколінь, чи позначення конформізму у мисленні *groupthink*, яке приписували психологу І.Дженісу («Victims of Groupthink», 1972), але яке насправді було створене за двадцять років до того В.Вайтом.

Серед інших сценаріїв, пов'язаних з карбованими словами, Р. Кіз згадує суперечки претендентів на авторство вдалих неологізмів, що виникають тоді, коли точні обставини виникнення цих останніх є невідомими, а також негативну оцінку деяких успішних нововведень самими їхніми карбівничими і, нарешті, давні контрверзи довкола американських новотворів, які засуджувалися британською інтелектуальною елітою.

Із рецензованої книжки випливає, що схильність до формування нових лексем і зворотів становить рису індивідуальної мовної компетенції, яка за різних культурно-історичних умов і в контексті різних комунікативно-функційних типів дискурсу може отримувати різну реалізацію. Іншим висновком, який можна зробити з цієї книжки, є те, що з'ясування виникнення і першої

³ Там само.

фіксації авторських новотворів становить для дослідників значні труднощі не лише через відсутність потрібних даних (так, ідентифікація новотворів у Шекспіра є проблематичною через неможливість спроектувати його ідіолект на сучасне йому мовне тло). Тут важливі і принципова варіативність і взагалі невизначеність інвентарю мовної системи: паралельні неологізми можуть виникати незалежно одне від одного в різний час і в різних місцях, і через те в історії мови такі повторення можуть бути пов'язаними як з оживленням пасивних складників колективної мовної свідомості, так і з цілком незалежним від прецедентів створенням мовних одиниць.

Попри те, що книжка «Приховане життя карбованих слів» не відповідає звичному для наукової літератури формату, вона завдяки зібраному в ній багатому конкретному матеріалові та його дбайливому витлумаченню становить безперечний інтерес для фахівців з історії англійської мови та її неологізмів, а також для тих, хто вивчає відповідні явища в інших мовах чи розробляє теоретико-методологічний апарат неологічних досліджень. Книжка є також гідним наслідування зразком серйозної, вдумливої, добротної мовознавчої публіцистики. Можна лише побажати, щоб така публіцистика стала належністю й сучасного українського публічного дискурсу.

С.С.Єрмоленко

Інститут мовознавства ім. О.О.Потебні НАН України

Київ, Україна

Електронна пошта: signum70.1@gmail.com

<https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0000-0003-1340-0444>

S.S. Yermolenko

O.O.Potebnia Institute of linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine

Kyiv, Ukraine

Email: signum70.1@gmail.com

<https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0000-0003-1340-0444>

Keyes R.

THE HIDDEN HISTORY OF COINED WORDS.

Oxford: Oxford University Press, 2021. 375 p.